

Podgorica, 24. marta 2005.

Investicije u Crnoj Gori

Ja bih ukazao na tri aspekta investicija:

1. Investicije proširuju teritoriju jedne zemlje
2. Najkamatonosnije ulaganje danas je ulaganje (investicija) u znanje
3. Administrativne barijere su pogubne za investicije

Što su investicije i ko su investitori?

a) "Investicije su opredmećene ideje u prostoru" (B. Glušćević). Ovakva investicija naglašava značaj investicione ideje, odnosno mašte, a ne novca! Investicije su ulaganje u budućnost, odnosno ulaganje u buduće prinose. One nastaju prije svega na bazi našeg znanja o budućnosti. To je most ka budućnosti! Zato i kažemo da je sadašnjost budućnost koja je počela. Tako je npr. Ljubljanska banka uložila u buduće svoje prinose kupujući Montenegrobanku. Ova druga definicija naglašava znanje o budućnosti.

Znači, dva elementa na kojima insistiram su: ideja i znanje o budućnosti! Da li ima nešto virtuelnije od toga? Znači, investicije su virtuelna čovjekova aktivnost! Ali kada govorimo o investicijama onda uvijek mislimo na konkretne stvari, na objekte, puteve, zgrade, opremu,.... Ne, svemu tome prethodi virtuelnost! I investicije jesu vezane za virtuelnost, za misaonost. Tako da one zavise od uticaja, faktora koji su vezani za tu virtuelnost. Odnosno, investicije zavise od mnogo toga nevidljivog! Ne grade Slovenci most zbog toga što u Crnoj gori ima dovoljno kreča, cementa, željeza, već zbog toga što su procijenili taj nevidljivi rizik, nevidljivi prinos.

Upravo zbog toga investitori su osjetljivi, kao i jato ptica! Na najmanji šum, šum je virtuelan, ona bježi! Ako ptica čeka da vidi lovca sa uperenom puškom, već je kasno! Zato ona bježi prije nego što ga vidi! I zaista, problem je kako da pripitomite jato ptica, kao što su npr. golubovi u Dubrovniku, Sarajevu,.... Problem investicija je sličan problemu kako da stvorite uslove da to oni osjećaju kao svoj prirodni ambijent kao golubovi.?

b) **Ko su investitori?** Misao uvijek ide na kompanije, ne banke, na državu! Zaboravlja se jedan mali investitor: to je građanin! On je najvažniji investitor! Za to ima više razloga. Štednja građana je važan izvor investicija! Pa npr. ako Slovenci ulažu u Crnu Goru- to je i štednja slovenačkih građana.

Važne investicije građana su u investicije u njihova trajna dobra i usluge- gradnja kuća, ulaganje u kompjutere, u automobile i sl. Tako, ne gledajte samo mostove, već i kuće; koliko se ulaže u djecu; automobile; nove firme i sl. Dolazimo do tzv. **investicione klime** kao važnog virtuelnog faktora investicija. Zašto npr. očekivati da kompanije iz Slovenije ulažu u Crnu Goru, a to neće domaći građani, domaće kompanije!

Ja sam htio da naglasim tu manje vidljivu stranu investicija i moja hipoteza je da su najvažniji faktori investicija nevidljivi, ali ih je lako osjetiti.

1. Investicije proširuju teritoriju jedne zemlje! Npr. što imate više investicija u Crnoj Gori, to je ona veća- i obrnuto! Zašto? Makar postoje dva razloga:

- a) **Investicije integrišu!** Npr. koliko su sve više integrisane Slovenija i Crna Gora! Posmatrajmo to kroz avionsku vezu Ljubljana- Podgorica! Kada nije bilo nikakvih investicija- nije bilo ni letova! Kada je prije 3-4 godine počeo dolazak Slovenaca, prije svega kroz MVP, uvedeni su nedeljni letovi. Sada imamo 4 puta, a uskoro će biti svakog dana! I uvijek je gužva. Sada kada ja pravim program za postdiplomske studije- na profesore iz Ljubljane računam kao da su u Kotoru! Otprilike i jednom i drugom treba isto vremena da dođu u ovu salu! Znači, sada je Crna Gora proširena, a da nije nikoga osvojila!
- b) **Investicije šire tržište!** Crna Gora je za mnoge relativno malo tržište! Ulaganje, da bi se vratilo mora da rezultira proizvodom ili uslugom, koji se prodaje ne samo u Crnoj Gori, već i šire. Krupne kompanije ne mogu nastati na snazi ovog tržišta! Zato investicije traže šire tržište. Npr. DAIDO metal već izvozi oko 5 miliona, a prije tri godine to je bila fabrika u stečaju!

Znači, Crna Gora treba da bude kao **platforma za biznis** u regionu Zapadnog Balkana. Kao platforma za avione u okeanu! Stvoriti povoljan ekonomski sistem da ovdje dolazi strani biznis i investitori, da se razvija domaći biznis i strateško partnerstvo. Tako širimo Crnu Goru!

Niko neće ulagati u Crnu Goru ako ne može da je malo proširi. A to znači da može da izvozi! A može da izvozi ako slobodno uvozi! A oni koji se bore za ponos i snagu Crne Gore govore- zatvaraj! Zabrani uvoz- da sačuvamo nacionalne resurse. Znači, kada vidimo strane turiste (izvan CG) ljeti na Primorju ili zimna Bjelasici i Žabljaku, ne shvatajmo to kao okupaciju Crne Gore! Da smo kapitulirali pred stranicima! Ne! **Mi smo osvajači!** Mi smo osvojili dio Slovenije, Norveške, Poljske, Srbije, Bosne, Kosova! Odnosno, **osvojili smo dio njihove kupovne snage!** Nas kao ekonomiste interesuje samo i to osvajanje! Ekonomija je jako imperijalistička nauka i djelatnost! Kao što turisti nisu okupatori- tako to nisu **ni strani ni domaći investitori!** Što ih je više to je veća Crna Gora! A uvijek smo težili da bude veća! Npr. kralj Nikola. Znamo, Balkan je područje velikih država. Velika Hrvatska, Velika Srbija, Velika Albanija. To je osvajanje teritorije. Mi treba da se borimo isto za Veliku Crnu Goru- kroz osvajanje kupovne snage izvan područja Crne Gore.

Umjesto da ulažemo u vojne pohode- treba ulagati u nešto drugo! U **ekonomski sistem i institucije!** A ekonomski sistem je opet virtuelan! To je način razmišljanja na nivou jedne ekonomije! Npr. da li stranci treba da imaju ista ekonomska prava kao i domaći! Odgovor je u našem načinu razmišljanja, a ne u zakonu! Zakon je pravno pretočeni stavovi iz glava građana! Ili, da li treba da štitimo proizvodnju domaćih šipaka! To nije u zakonu- to je u glavi čovjeka! Naš ekonomski sistem je pravna kodifikacija naših stavova, vrijednosti, običaja, kulture, tradicije. Znači, sve je u ljudima, zavisi od ljudi, pa i zakoni! Zakon je ono što vidimo, ali tome prethodi nevidljivo. I upravo ekonomski sistem u Crnoj Gori uvažava neke od ovih elemenata koji su

uključeni u našim razmjenama. Npr. **sloboda**! Zar se ovdje nije tako junački ginulo za slobodu! Zar to nije u našim glavama! Istorija nije prošlost- ona je u nama!

Zar nije normalno da sloboda, odnosno liberalizam bude u osnovi sistema, a ne protekcionizam, komanda, naredba koje podsjećaju na okupatora? Ili npr. Crna Gora u istoriji nikada nije imala **vojsku**! Kad napadaju Turci, više se po plemenima: Ko je vitez! Za kralja i za Crnu Goru! Zar nije normalno da su prvi predlozi za ukidanje vojske bili iz Crne Gore?

Ili npr. u crnogorskoj kulturi kako se doživljava **stranac**, Jabanac je uvijek bio dobro došao i dobro dočekan! Ljudi su najljepše stvari u toj sirotinji čuvali za Jabanca! Zar onda nije normalno da se stranci u Crnoj Gori dobro osjećaju i da to prihvati i njen ekonomski sistem o da je taj "nacionalni tretman stranaca" proizašao iz naše kulture?

To su razlozi zašto se ja i škola kojoj pripadam zalažemo za liberalan ekonomski istem! Za slobodu investicija, biznisa, preduzetništva.

I upravo zahvaljujući tome, mi imamo priliv kapitala, strane investitore iz EU, Rusije, regiona, čak i Japana.

Ne treba zaboraviti investicije preko TK- jer ja **smatram da je tržište kapitala, uz EURO, najbolji dio crnogorske tranzicije!** To su dva stuba koja razgrću sve barijere investitorima, biznisu i preduzetništvu. Uništavaju i do plaća dovode one koji žele sva da kontrolišu, ali da njih niko e kontroliše.

2. Najkamatonosnije investicije su **ulaganja u ljude**. Profit je u glavama ljudi! Rast kompanije sve više zavisi od virtuelnog (neopipljivog), a sve manje od onoga što vidimo! **Danas je uspijeh pitanje mozga, a ne mišića**. Džon Kendrik je računao da je 30-tih i 40-tih godina uticaj vidljivih (materijalnih) faktora na ekonomski razvoj bio oko 70%, a 30% nematerijalni faktor. Danas je obrnuto: 70% ekonomskog razvoja se duguj nevidljivom znanju), a svega 30% materijalnom.

Znanje je likvidan kapital! Danas se na tržištu plaća novcem ili znanjem! Kod definicije investicija sam rekao da je to ideja!

Ideja, odnosno mašta su važnije od investicije! (odnosno novca)

Novca ima mnogo - ideja malo!

To je problem u Crnoj Gori!

Neko će reći da nije tako! Nama treba novac. Ja tvrdim novca ima.

Uzmite tržište kapitala. Kada se ušlo u privatizaciju Telekoma- odmah se našlo 10 miliona eura od investicionog fonda iz Amerike.

Uobičajeno je da se na pitanje: "Koja je najveća vrijednost vaše kompanije?", kaže. "To su naši ljudi!"

To nije potpuno tačno! Ljudski kapital nije u aktivi kompanije, već u pasivi! Ljudski kapital je obaveza, a ne imovina!

Kompanija samo posuđuje znanje od nas, isto kao što posuđujemo novac od banke. Kad uzmemo kredit - moramo platiti kamate! U ovom slučaju, kamata se zove plata! A kada posuđujemo od najboljih - od ljudi sa najvećom valutom, budite spremni da će kamatna stopa rasti!

Moramo shvatiti da je stručnjak pokretni monopol! Da je sve manje lojalnih!

Zato mi se čini da treba više ulagati u ljude - inače će poći ili neće doći! A to je uloga menadžera!

Mislim da je ovaj pristup važi i za vaše studente!

3. Administrativne barijere su najpogubnije za investitora. Tako, gdje je puno barijera administracije i gdje je visoka državna potrošnja - tamo ljudi, domaći i strani, manje razmišljaju o budućnosti. A to znači, manje razmišljaju o investicijama!

Zašto i kako da razmišljaš o budućnosti kada ti je dobra administracija sve propisala? Sve ti je dato! Oni su sagradili budućnost za tebe! Nema neizvjesnosti! Što je veća neizvjesnost - to morate biti više slobodni! Odnosno što je izvjesnost veća - sloboda je manja i manje je potrebna! Kolika vam je sloboda kada vozite bob-stazom? Sve vam je određeno! Ali zato prvenstvo u bobu nije popularno kao npr. košarka ili fudbal.

Dvije su bitne posledice velike administracije i poreza:

1. Velika administracija je velika nesigurnost u zaštiti svojinskih prava
2. Javna potrošnja (porez) je akcionarsko pravo države! Država je akcionar, kao i oni koji su uložili kapital.

Država uzima ono što je njeno:

Akcionari mogu da dijele samo ono što je ostalo!

Tamo gdje su visoki porezi tamo je još uvijek jaka državna svojina! Čak i ako je teorijski jedna ekonomija 100% privatna, ako su porezi visoki onda je ona državna! To se moderno zove: **socijalna ekonomija**, koju voli i predaje 90% profesora na ovom fakultetu! A mi smo srce liberalizma.

Svako zaboravlja da samo biznis stvara profit i da je jedini cilj biznisa da stvara profit. Zaista kako je na Podgoričkoj Sorboni kao i za one koji investiraju, koji ulažu svoj novac.

Logika: mi trebamo investitore da bi oni plaćali, teško da može prevariti ljude koji imaju svoj novac. To može biti primjenjeno na Svjetsku banku, ali za privatne investitore teško!

Zato, što manje administracije, što manja javna potrošnja to više ljudi razmišljaju o sebi, a onda i o investicijama!

Ne može se govoriti o ukidanju biznis barijera, a da ostaje ista administracija i da ostaje ista javna potrošnja! Ne možemo govoriti o PPP a ostaviti istu administraciju i javnu potrošnju!

Crna Gora ne može značajnije u dužem roku, povećavati investicije pri ovolikoj administraciji i broju funkcionera!

Zato se ja zalažem za koncept **mikrodržave!**

Crna Gora samo kao mikrodržava može biti velika i ponosna! Što bude veća administracija, veća makro, to će se čitav život svesti u vladinim zgradama! **I dok se administracija bude bavila sobom neko nam može ukrasti preduzeća!** Odnosno, ona će

To se i desilo 80-tih godina, pa smo ušli u tranziciju!

Znači, koncept mikrodržave je koncept koji tjera ljude da ulažu u svoju budućnost, umjesto u potrošnju onih koji su zabrinuti za njih!

Ali to je koncept koji se ne dozvoljava od velikih država. Izgleda da se velike države plaše od dvije male stvari mikro-države (atomske države) i atomske bombe! Mi ne možemo napraviti atomsku bombu, ali bi mogli atomsku državu!